

Posudek na habilitační práci: Pavel Helan, Československo a Svatý stolec. II/2.1 Krize s Římem – fenomén státní tradice? Československá problematika let 1919–1928 v materiálech Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti; Československo a Svatý stolec II/2.2. Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti (1926–1927), Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Praha 2021-2022.

V případě předložené habilitační práce Pavla Helana se jedná o dvoudílnou publikaci, která obsahuje jednak studii k tématu, a jednak rozsáhlé edice. Výzkumné otázky, kterým se autor chce věnovat, jsou v knize formulovány už v jejím názvu. Zájem o to, na jaký segment československo-vatikánských vztahů se soustředí, bylo dáno autorem vymezeným strukturálním prostorem, daným materiálem z provenience Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, orgánu papežské kurie, jenž měl na starost především mezinárodní a diplomatické vztahy.

Edice zahrnuje kompletní dokumenty z jednání této kongregace, které se zabývají československou problematikou v letech 1926–1927. Navazuje na předchozí svazek řady Československo a Svatý stolec, v němž byly publikovány dokumenty z jednání této kongregace týkající se Československa v letech 1919–1925. V této části edice tak na základě předkládaného materiálu výrazně vystupuje do popředí snaha k vyřešení sporných momentů československo-vatikánského vztahu, které byly Helanem identifikovány v rámci první části jeho monografie.

Co se týká studie, jako užitečné pro orientaci v rámci vatikánských struktur vnímám úvodní autorovu informaci, v níž stručně shrnuje historii, význam a zacílení činnosti této Kongregace. Vzhledem k charakteru provenience pramenů studie zaznamenává především ty vatikánské strategie vůči československému státu, které se dostávaly k jednání této kuriální instituce. Československá agenda byla relativně bohatá. Helan v rámci své monografie dokazuje velmi dobře, že československá problematika patřila k těm nejčastěji řešeným v rámci zasedání. Četnost zájmu se dá srovnat třeba se Španělskem, které však bylo z hlediska katolické religiozity i církevního vlivu nepoměrně větší a významnější.

Situace po vzniku československého státu v roce 1918 totiž přinesla do duchovního i církevního života řadu nových podnětů a příležitostí k duchovnímu rozvoji, ale pochopitelně i řadu komplikací. Na podzim roku 1918 se totiž rozpadá nejen rakouská monarchie, ale i dosavadní model vztahu církve a státu, charakteristický jejich úzkým propojením. V rámci etablování nové české, resp. československé státnosti se dále zvýraznily konfliktní rysy vztahů

mezi národně-liberálním a socialistickým prostředím na jedné straně a katolicko-konzervativním na straně druhé. Formování nové národní identity tak sebou neslo mnoho napětí i ve vztahu církve a státu. Ta se pak samozřejmě přenášela i do konstruování obrazu papežství a vztahu k Svatému stolci.

Vzhledem k dynamice poválečného vývoje, daného také přesunem oficiální pozornosti k nekatolickým národně-konfesionálním tradicím, tedy není příliš překvapením, že se tematika jednání vztahovala do velké míry k problémům konfesionální konkurence, která byla jedním z charakteristických rysů československé religiozní reality po roce 1918. Nejvýraznější změnou je pak etablování Církve československé jako výsledek vntrocírkevního rozkolu let 1918-20. Neuralgickým bodem byl především vztah k podobě jedné z nejvýraznějších českých národních festivit, a to k připomínání výročí upálení M. Jana Husa. Narativní praktiky spojené s Husovým svátkem měly totiž vysokou výpovědní hodnotu o důzrazech české společnosti, což ovšem vatikánská diplomacie podcenila. Spory kolem komemorace Husova svátku tak nepřekvapivě tvoří podstatnou část Helanova výkladu. Vedle těchto konfesionálně-politických témat Helan vyzdvihuje i další prostory napětí, jež se dotýkaly především formulování nové podoby vztahů vlády, státních úřadů a církevních institucí. Mezi ně patří nová podoba jmenování biskupů a dalších církevních hodnostářů, stejně jako otázky duchovní asistence v československé armádě.

V rámci exkurzu zaměřil svou pozornost také na srovnání s tematikou jihoslovenských států, kde současně hledal i spojnice s československou problematikou. Pohled na situaci v dalším nástupnickém státě považuji za logickou součást Helanovy analýzy, protože zvláště slovinské katolické milieu udržovalo už před první světovou válkou čilé styky s českými katolickými kruhy a docházelo zde k aktivnímu transferu idejí i praktických zkušeností. Vedle toho byly podobné problémy obecnější povahy, které se v obou státech vyskytovaly, a to třeba odstředivé tendence některých politicko-národních skupin vůči státu (s. 71). Nepochybně by však bylo zajímavé konfrontovat vatikánské prameny s dalšími zprávami velvyslanectví, jež by odrážely československé otázky. Zde by se jako logické nabízelo zachycení pohledů rakouských, případně německých diplomatů u Svatého stolce.

Z metodického a koncepčního hlediska ovšem spočívá text Helanovy knihy především deskripci velkého množství faktografických údajů, ale v některých případech mi v něm scházelo

nadhled, který by ze sumy pramenných znalostí vytvořil syntetizující, souhrnněji pojatou interpretaci dějů, stejně jako zasazení celé nabízené matérie do širšího kontextu utváření papežské politiky prvního decenia 20. století. Jistě by stálo za úvahu, zdali by zde neměly také reflektovány osoby obou papežů této doby, tedy jak Benedikta XV., tak Pia XI. z hlediska toho, jaký zaujímali postoj k československé problematice, v čem byla shoda, případně v čem se lišili.

Navzdory této výtce je třeba ocenit, že zásluhou Helanova soustavného výzkumu získaly jasnější kontury důležité události, které ovlivňovaly vztah papežství s československými představiteli v meziválečné éře.

Závěrem lze také říci, že obě předložené publikace jsou dokladem dobře využitého zájmu, který se zvedl v historické obci po otevření vatikánských archívů z doby pontifikátu papeže Pia XI. Jsou zároveň potvrzením toho, že autor přináší inspirativní podněty pro nasměrování dalšího výzkumu, které by mohly rezonovat i ve zkoumání dalších sfér společenského i politického života meziválečného státu.

Doporučuji proto, aby předložená práce Pavla Helana byla přijata v rámci habilitačního řízení jako podklad k udělení hodnosti docenta.

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D., DSc.
Historický ústav AV ČR, v.v.i.